

УДК 364-4: 378.148

ЧОМУ ВАРТО СПИРАТИСЯ НА ТЕОРІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ПІД ЧАС ПЛАНУВАННЯ ІНТЕРВЕНЦІЙ У ПРАКТИЦІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ: КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Слозанська Г.І., к. пед. н.,
доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

У статті висвітлено чинне нормативно-правове забезпечення України у сфері планування, організації і надання соціальних послуг різним категоріям клієнтів на рівні ОТГ за принципом «єдиного вікна»; розкрито специфіку діяльності фахівця з соціальної роботи у громаді; обґрунтовано доцільність застосування теорій соціальної роботи у процесі планування і реалізації інтервенцій у практиці соціальної роботи з різними категоріями клієнтів на рівні ОТГ; охарактеризовано основні підходи до розуміння поняття «теорія» і «теорія соціальної роботи».

Ключові слова: теорія, теорія соціальної роботи, фахівець із соціальної роботи, територіальна громада, соціальна послуга.

В статье освещены действующие нормативно-правовые акты Украины в области планирования, организации и предоставления социальных услуг различным категориям клиентов на уровне ОТГ по принципу «единого окна»; раскрыта специфика деятельности специалиста по социальной работе в обществе; обоснована целесообразность применения теорий социальной работы в процессе планирования и реализации интервенций в практике социальной работы с различными категориями клиентов на уровне ОТГ и представлены основные подходы к пониманию понятия «теория» и «теория социальной работы».

Ключевые слова: теория, теория социальной работы, специалист по социальной работе, территориальная община, социальная услуга.

Slozansky H.I. WHY SHOULD WE BASE ON SOCIAL WORK THEORIES WHILE PLANNING TO REALISE SOCIAL WORK INTERVENTIONS ON COMMUNITY LEVEL: CRITICAL ANALYSIS

The article highlights the current laws of Ukraine in the field of planning, organization and provision of social services to different categories of clients at the level of United community, based on the principle of “one-stop shop”, the peculiarities of social work activity on the community level; it is explained the peculiarities of social work theories using in the process of planning and implementation of interventions in social work practice with different categories of clients at the level of community and the main approaches to understanding the concept of “theory” and “social work theory” are presented.

Key words: theory, social work theory, social worker, territorial community, social service.

Постановка проблеми. XXI ст. увійшло в теорію і практику соціальної роботи як новий етап у процесі становлення соціальної роботи як професійного виду діяльності. Реформування системи соціально-політичного устрою країни, децентралізація влади, створення нових адміністративних одиниць – об'єднаних територіальних громад (ОТГ) [3] зачепили і систему соціального захисту населення, а відповідно, і соціальну роботу як професію. Передача повноважень із центрів на «місця», розвиток соціальних ініціатив, вирішення значної частки соціальних питань, зокрема, питання соціального захисту населення є ключовими реформи децентралізації [15, с. 110–113], які з 2016 р. покладено на плечі ОТГ. Це зроблено з метою підвищення якості і доступності надання соціальних послуг відповідно до потреб клієнта [11; 15; 21].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Надання соціальних послуг за місцем проживання клієнта є питанням вкрай актуальним не тільки для урядовців, політиків, економістів, але й для теоретиків і практиків із соціальної роботи. Вітчизняні (О. Безпалько [1; 10], Ю. Горемкіна [2], Н. Кабаченко, Р. Кравченко [4], Д. Лиховід, І. Лисенко, Т. Семігіна [12; 19] та ін.) та зарубіжні (Дастін, К. Лаєнс, Дж. Фук тощо) науковці протягом останніх років цікавляться питанням покращення якості і доступності надання соціальних послуг для клієнтів. Відповідь на запитання: «Як зробити соціальні послуги доступними і якісними на рівні кожного окремого клієнта?» ще довго буде обговорюватися науковцями і практиками. На нашу думку, створення відповідних структурних підрозділів у сфері соціального захисту населення, впровадження посад фахівців із

соціальної роботи на рівні ОТГ, здатних кваліфіковано надавати допомогу кожному клієнту індивідуально – першими кроками в напрямі реформування системи надання соціальних послуг.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у висвітленні особливостей застосування теорії соціальної роботи фахівцем із соціальної роботи під час планування і реалізації інтервенцій у практичній соціальній роботі на основі аналізу чинного законодавства України у сфері надання соціальних послуг різним категоріям клієнтів на рівні ОТГ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з чинним законодавством України, надання соціальних послуг на рівні ОТГ має здійснюватися за принципом «єдиного вікна» [8] уповноваженими соціальними підрозділами (УСП), створеними в ОТГ, чи виїзними мультидисциплінарними командами з надання соціальних послуг (працівники органів соціального захисту, що надають соціальні послуги) [8].

У структурі УСП, згідно з Методичними рекомендаціями щодо діяльності ОТГ у сфері соціального захисту населення, рекомендовано виділити 1) підрозділ із питань надання соціальних послуг і 2) посаду фахівця із соціальної роботи [8], на які покладено обов'язки щодо планування, організації й надання соціальних послуг. Структурний підрозділ визначає потребу ОТГ у соціальних послугах, здійснює планування, моніторинг, контроль, оцінку якості соціальних послуг, інформує населення про соціальні послуги, вживає заходів щодо створення міждисциплінарної команди, веде базу суб'єктів надання соціальних послуг [8]. Фахівець із соціальної роботи забезпечує: виявлення осіб/сімей, які перебувають у СЖО, і надання їм допомоги; вжиття заходів кризового втручання; проведення оцінки потреб осіб/сімей; надання безпосередніх соціальних послуг (соціальна профілактика, соціальний супровід/патронаж, представництво інтересів, консультування); підготовку угоди про соціальний супровід і супроводження прийомних сімей та будинків сімейного типу [8]. Методичними рекомендаціями щодо виконання власних повноважень ОТГ у сфері соціального захисту населення у штатному розписі виконавчого органу ОТГ передбачено впровадження 1 посади фахівця із соціальної роботи на 1 000 населення [8].

Домінуючу роль у наданні соціальних послуг відіграє фахівець із соціальної роботи в ОТГ. Запровадження посад фахівців із соціальної роботи на рівні ОТГ дасть змогу,

в першу чергу, виявляти тих, хто потребує допомоги, планувати організацію надання самих послуг, сприяти профілактиці появи соціальних проблем в ОТГ, здійснювати екстрене втручання, працювати як з окремими клієнтами, групами, організаціями задля вирішення їхніх проблем, так і з громадою з метою її розвитку [18]. Він працює з різними категоріями клієнтів (особи з числа внутрішньо переміщених, особи з інвалідністю, бездоглядні діти і молоддь, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, діти і молоддь «груп ризику», безробітні, сім'ї в СЖО тощо) [13, с. 68–74], виконує різноманітні ролі (гід, активатор/наставник, терапевт, вчитель соціальних вмінь, брокер, кейс-менеджер, фахівець управління справами клієнта, захисник прав й інтересів клієнта тощо) [17, с. 265–269], працює на індивідуальному, груповому рівнях, рівні громади [16, с. 40–43], застосовує численні форми і методи соціальної роботи (введення випадку, екстреного втручання, групової роботи, організації громади та ін.) [14, с. 130–136] під час планування й організації соціальної допомоги тим, хто цього потребує.

Широкий спектр соціальних послуг, які надають соціальні працівники на рівні ОТГ; різноманітність категорій клієнтів, а відповідно, проблем, інтересів, потреб, з якими стикаються фахівці, вимагають від них відповідних професійних знань, вмінь і навичок під час планування, організації і реалізації інтервенції з метою надання кваліфікованої допомоги тим, хто цього потребує.

Під інтервенціями у соціальній роботі розуміють втручання фахівців у процес вирішення соціальних проблем, подолання соціальних відхилень і деформацій у процесі професійної діяльності [6]. Інтервенції – це цілеспрямована діяльність соціального працівника, спрямована на реалізацію алгоритмічно вибудованої діяльності, що передбачає застосування форм, методів і засобів задля вирішення проблем клієнта/групи клієнтів або задоволення їхніх потреб. Інтервенція, як правило, включає кілька етапів. На нашу думку, доцільно виокремити три основних етапи: 1) планування втручання; 2) безпосереднє втручання; 3) оцінка результатів і підбиття підсумків.

Першочергово, перед початком планування інтервенції фахівець має вивчити саму проблему клієнта і причини/фактори її виникнення, запитати себе: чому людина страждає; що я можу зробити, щоб полегшити її страждання; які у неї проблеми і як я можу допомогти у їх вирішенні; як мені діяти в такому разі; який метод застосувати? Частково дати відповіді на запитання

фахівці зможуть, апелюючи до теорії соціальної роботи.

Теорія, на думку А. Котрела, – це сукупність ідей, які допомагають пояснити суть явища або процесу, передумови їх виникнення і протікання та дати прогностику його розвитку на майбутнє [23]. Дж. Томпсон дотримується схожої позиції і під «теорією» розуміє «спробу пояснити і зрозуміти сукупність взаємопов'язаних між собою ідей, які дають нам уявлення про певне поняття» [27]. Дж. Макдональд і Б. Шелдон під теорією розуміють загальні принципи, базові положення, комплекс поглядів та ідей, отриманих у результаті досліджень, що дають змогу пояснювати і витлумачувати факти [26]. М. Пейн під «теорією» розуміє генералізовану сукупність ідей, які описують і пояснюють наші знання про світ, що нас оточує, в конструктивній формі [24].

У науковій літературі із теорії і практики соціальної роботи виділяють різні підходи щодо визначення самого поняття «теорія соціальної роботи». Зокрема, Є. Холостова під теорією соціальної роботи (ТСР) розуміє науку про закономірності та принципи функціонування і розвитку конкретних соціальних процесів і явищ [22]. У своєму визначенні науковець зовсім не враховує практичної сторони соціальної роботи, знань, що допомагають зрозуміти зміст соціальної роботи.

Орієнтація на практичну сторону соціальної роботи спостерігається у визначенні, запропонованому вітчизняним дослідником Л. Тюпля, яка під ТСР розуміє «систему основних ідей у суспільній сфері знань, форма наукового пізнання, що дає цілісне уявлення про закономірності і суттєві зв'язки дійсності. Критерієм і основою розвитку ТСР є практика» [20]. Науковець намагалася узагальнити основні підходи до трактування поняття «ТСР», які подані у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі. «ТСР» у науковій літературі визначаються як: «1) логічне узагальнення досвіду суспільної практики, яке ґрунтується на глибокому вивченні суті досліджуваного явища та розкриває його закономірності; 2) комплекс поглядів та ідей, які дають змогу витлумачувати і пояснювати факти; 3) найрозвиненіша форма наукового знання, яка дає цілісне відображення найважливіших зв'язків певної галузі дійсності» [20].

М. Лукашевич і І. Мигович під «ТСР» розуміють «науку про закономірності і принципи функціонування та розвитку конкретних соціальних процесів, явищ, відносин, їх динаміки під цілеспрямованим впливом організаційних, психолого-педагогічних і управлінських факторів під час захисту гро-

мадянських прав і свобод особи у суспільстві» [6].

Прихильником практико-орієнтованого підходу до визначення ТСР є М. Пейн, який тлумачить теорію як «твердження стосовно того, чим є соціальна робота; що має робити соціальний працівник» і розглядає теорію крізь призму практики соціальної роботи, з точки зору перспективи (значення теорії для розвитку соціальної роботи), теоретичної бази (концепції, ідеї, на яких базується процес застосування теорії в соціальній роботі) і моделі практики (стратегії, техніки втручання, що пропонує конкретна теорія» [24].

Як бачимо з аналізу основних підходів до визначення ТСР, науковці ведуть дискусії, сперечаються про її важливість для самої соціальної роботи як науки і практики. Ми погоджуємося з поглядом Де Круза, що наука не варта нічого, якщо вона не має жодного практичного застосування або не слугує базою для покращення практичної сфери [24].

Аналіз наукових праць теоретиків і практиків із соціальної роботи свідчить про різноманітність візнь, тенденцій, підходів до класифікації ТСР. У результаті, станом на сьогодні у науковій літературі налічується велика кількість напрямів, підходів щодо класифікації самих ТСР. Незважаючи на таку різноманітність поглядів і переконань щодо визначення і розуміння ТСР можна стверджувати, що сама теорія – це накопичені знання, підходи і принципи, що пояснюють та описують діяльність соціальних працівників, а сама діяльність не варта нічого без реальної практики: в практиці і через практику ТСР отримує підтвердження своєї значущості.

Оскільки теорія і практика соціальної роботи постійно перебувають у взаємозв'язку, соціальні працівники можуть не просто використовувати вже наявні ТСР у процесі роботи з різними категоріями клієнтів, але бути творцями нових теорій. Вибір ТСР у процесі планування втручання може: напряму залежати від потреб і проблем клієнта, методики і методів роботи в конкретному випадку, можливостей клієнта, наявних ресурсів; визначати напрями і функції соціального працівника, зміст і структуру його діяльності, ієрархію цінностей, концепції, на яких будується сама інтервенція. ТСР допомагають соціальним працівникам дотримуватися правил, зорієнтуватися в ситуації, дати пояснення, спрогнозувати результат, спланувати інтервенцію.

У зв'язку з тим, що соціальна робота, за своєю природою, є синтезом різних наукових концепцій, напрямів практичної ді-

яльності, виділяють кілька підходів щодо класифікації її теорій. Дж. Томпсон градує усі ТСР за трьома рівнями: *макро-рівневі теорії, або глобальні ТСР* (пояснюють все суспільство, людську поведінку (наприклад марксистська, психоаналітична); *мезо-рівневі теорії, або теорії, що стосуються обмеженого кола питань* (наприклад, теорія маркування), та *мікро-рівневі теорії, або теорії, що стосуються дрібних, маломасштабних проблем, ситуацій* (наприклад теорія взаємовідносин) [27].

Натомість Р. Сібеон пропонує свою класифікацію ТСР, які він структурував за їх призначенням. Науковець виділив формальні (ті, що пов'язані з існуванням соціальної роботи як професії і науки) та неформальні (ті, що базуються на певних ідеях, взятих із практики) ТСР [25]. У структурі кожного виду теорій науковець диференціює три підтипи:

- теорії, які пояснюють цілі соціальної роботи;
- теорії, які пояснюють способи організації і реалізації соціальної роботи як практичного виду діяльності;

– теорії, які пояснюють «світ» клієнта [24].

Для нас близькою є класифікація М. Пейна, який виділяє 4 типи теорій у соціальній роботі: *теорії про соціальну роботу* (пояснюють природу і роль соціальної роботи в суспільстві); *теорії соціальної роботи* (описують, які саме види діяльності збагачують та покращують соціальну роботу як практичну діяльність; пропонують набір цілей для кожного з видів діяльності та пояснюють, чому певні конкретні види діяльності є ефективними у процесі реалізації певної конкретної цілі); *теорії, що сприяють розвитку соціальної роботи* (пояснюють або описують особисту та суспільну поведінку; систематизують знання з теорії і практики соціальної роботи, отримані в результаті проведених досліджень; дають беззаперечні докази для існування конкретних приписів ТСР); *теорії практики соціальної роботи* (описують способи застосування ТСР у взаємовідносинах із клієнтами. Вони є методами соціальної роботи) [24].

Варто зауважити, що у зарубіжній та вітчизняній літературі з теорії і практики со-

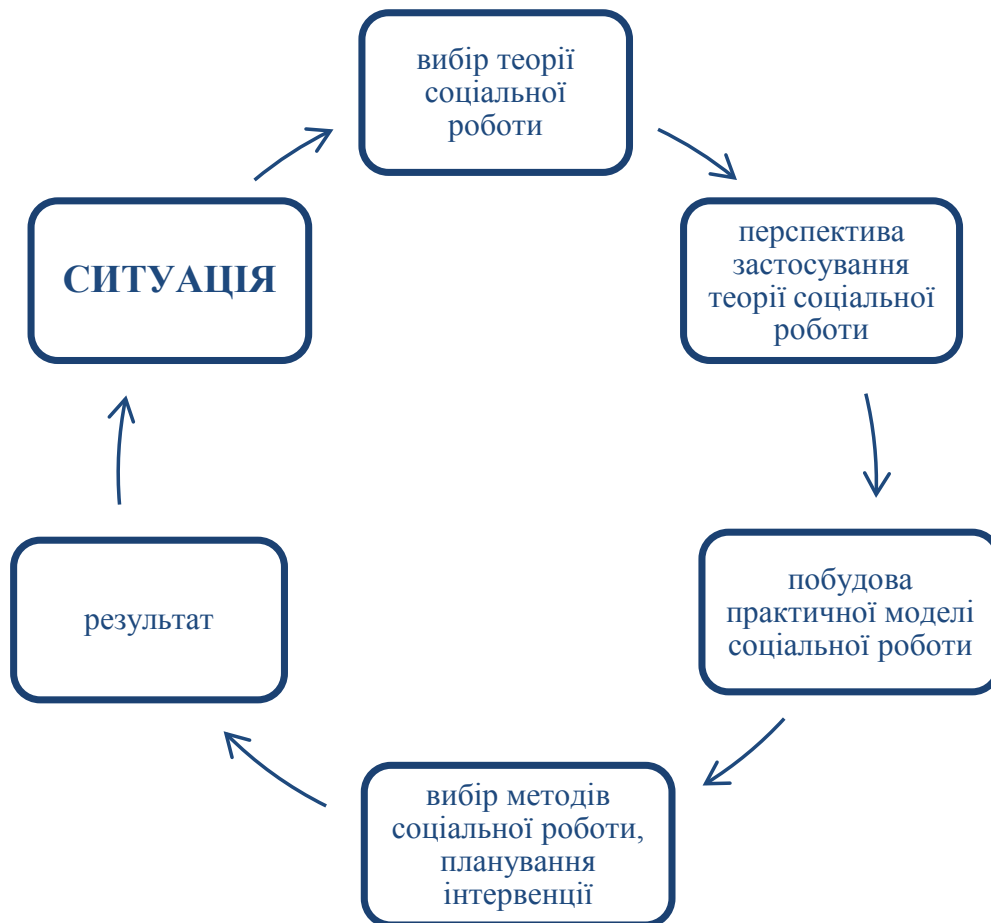

Рис. 1. Цикли планування роботи соціального працівника з метою зміни ситуації, що виникла

ціальної роботи можна спостерігати дисонанс у застосуванні самого поняття «ТСР». Концепції, практичні моделі, філософські пропозиції/перспективи, методи часто іменують поняттям «теорія». Проте під час використання самого терміна для означення певних понять науковцям і практикам варто пам'ятати, що застосування терміна «теорія» у соціальній роботі дає змогу зрозуміти і пояснити:

1) мету, завдання соціальної роботи, роль соціальної роботи в суспільстві;

2) практичні теорії (практичні підходи і методи соціальної роботи);

3) категорії клієнтів як споживачів соціальних послуг з їх внутрішнім (психосоціальним) та зовнішнім (соціальним) світом.

Як свідчить аналіз основних підходів до визначення і розуміння «ТСР», запропонованих у науковій літературі, основним її призначенням є пояснення того, що відбувається або може відбуватися у практиці соціальної роботи, під «перспективою» розуміють спосіб концептуалізації світу або певного об'єкта, основні принципи, базові основоположні ідеї, на основі яких соціальний працівник будує і реалізує план інтервенції і які визначають специфіку діяльності фахівця в кожній конкретній ситуації, тоді як поняття «модель» вживають для опису структурованої діяльності соціального працівника, вибудованої в логічній послідовності. Методи трактують як способи діяльності, які сприяють досягненню кінцевої мети соціального працівника [24].

Тобто «ТСР» – це те, що знає соціальний працівник про конкретну ситуацію, з якою він стикнувся, і про специфіку своєї діяльності щодо її зміни; «перспективи» – це те, як соціальний працівник «бачить» свою діяльність, відштовхуючись від базових принципів соціальної роботи; «модель» – структурована діяльність соціального працівника, вибудована в логічній послідовності; «методи» – це способи, дії соціального працівника, індивідуально підібрані в кожній конкретній ситуації, реалізація яких сприяє вирішенню проблеми і досягненню бажаного результату (рис. 1).

Висновки з проведеного дослідження. ТСР слугують базою для планування інтервенції, допомагають сформулювати уявлення про причини поведінки, появи певних конкретних соціальних проблем у клієнта та ефективно спланувати роботу із ним із метою надання кваліфікованої соціальної допомоги або соціальної підтримки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безпалько О. Концептуальні засади соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді / О. Безпалько // Соц. педагогіка: теорія та практика. – 2007. – № 1. – С. 27–34.
2. Горемікіна Ю. Проблеми розвитку недержавних організацій у сфері надання соціальних послуг / Ю. Горемікіна // Демографія та соціальна економіка. – 2009. – № 1. – С. 161–168.
3. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/157-19>; «Про місцеве самоврядування в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.
4. Кравченко Р. Розвиток недержавних організацій соціальної сфери / Р. Кравченко, Н. Кабаченко // Соціальна робота в Україні: перші кроки / Під ред. В. Полтавця. – К.: Видавничий дім «KM Academia». – 2000. – С. 130–144.
5. Кузіна І. Теорія соціальної роботи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ibib.ltd.ua/teoriya-sotsialnoy-raboty.html>.
6. Лукашевич М. Теорія і методи соціальної роботи / М. Лукашевич, І. Мигович. – К.: МАУП, 2003. – 168 с.
7. Методичні рекомендації щодо виконання власних (самоврядних) повноважень об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=186204&cat_id=107177.
8. Наказ Міністерства соціальної політики України «Методичні рекомендації щодо діяльності об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту населення та захисту прав дітей» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.msp.gov.ua/timeline/Decentralizaciya-vladi-.html>; «Про деякі питання діяльності об'єднаної територіальної громади щодо надання послуг із соціальної підтримки населенню» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.msp.gov.ua/files/1030.pdf>.
10. Покращення якості соціальних послуг дітям та сім'ям в громаді : узагальнення досвіду проекту : інформ.-метод. матеріали / [авт. кол.: Безпалько О.В., Басюк Т.П. та ін.] ; за заг. ред. О.В. Безпалько. – К., 2007. – 144 с.
11. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів на 2016–2017 роки з реалізації Стратегії подолання бідності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/573-2016-%D1%80>; «Про схвалення Концепції реформування системи соціальних послуг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/178-2007-%D1%80>; «Про схвалення Стратегії реформування системи надання соціальних послуг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/556-2012-%D1%80>.

12. Семигіна Т.В. Організація надання соціальних послуг на рівні громади як загальна тенденція розвитку соціальної роботи / Т.В. Семигіна // Соціальна політика, соціальна робота й охорона здоров'я: як Україні досягти європейського рівня якості послуг. – 2007. – С. 35–39.
13. Слозанська Г.І. Категорії клієнтів фахівця із соціальної роботи в об'єднаній територіальній громаді / Г.І. Слозанська // Щомісячний науково-педагогічний журнал Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка «Молодь і ринок». – 2017. – № 2(145). – С. 68–74.
14. Слозанська Г.І. Організація громади як метод соціальної роботи в громаді / Г.І. Слозанська // Вісник Черкаського університету : серія «Педагогічні науки». – 2016. – № 16. – С. 130–136.
15. Слозанська Г.І. Правове забезпечення процесу надання соціальних послуг в умовах об'єднаної територіальної громади / Г.І. Слозанська // Обліково-аналітичне забезпечення розвитку місцевих громад: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Северодонецьк, 27 квітня 2017 р.). – Северодонецьк: ПП «Поліграф-Сервіс», 2017. – С. 110–113.
16. Слозанська Г.І. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи в об'єднаній територіальній громаді / Г.І. Слозанська // Формування професіоналізму фахівця в системі безперервної освіти : збірник наукових праць за матеріалами VII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 20–21 квітня 2017 р. [наук. ред. В.П. Коцур, Д.С. Мазоха]. – ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Київ : Міленіум, 2017. – С. 40–43.
17. Слозанська Г.І. Ролі фахівця із соціальної роботи в територіальній громаді / Г.І. Слозанська // Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія «Педагогіка. Соціальна робота». – 2017. – Випуск 1 (40). — С. 265–269.
18. Слозанська Г.І. Упровадження посади фахівця із надання соціальних послуг населенню в умовах об'єднаної територіальної громади: труднощі, що виникають / Г.І. Слозанська // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. – 2017. – № 1 (306). – Ч. 1. – С. 264–276.
19. Соціальні послуги на рівні громади: український досвід і перспективи / За ред. Т. Семигіної. – К. : Ресурсний центр «Гурт», 2005. – 134 с.
20. Тюптя Л.Т. Соціальна робота / Л.Т. Тюптя. – К.: ВМУРОЛ «Україна», 2004. – 408 с.
21. Про Стратегію подолання бідності : Указ Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/637/2001>.
22. Холостова Е. Теория социальной работы: учебник / под ред. Е. Холостовой. – М.: Юрист, 1998. – 334 с.
23. Cottrell A.H. Theory of crystal dislocations / A.H. Cottrell. – 1964. – 91 p.
24. Payne M. Modern social work theory / M. Payne. – Oxford University Press, 2015.
25. Sibeon R. Rethinking social theory / R. Sibeon. – London: Sage Publications, 2004.
26. Sheldon B. A textbook of social work / B. Sheldon, G. Macdonald. – Routledge, 2010.
27. Thompson J.D. Organizations in action: Social science bases of administrative theory / J.D. Thompson. – Transaction publishers, 1967. – 222 p.